

بازخوانی فرآیند تولید پروژه سینمایی «چ»

فاتح بحران

ویژه هم چندین ماه طول کشید. من افتخار می‌کنم که این صحنه به دست بچه‌های خودمان رخ داده است. می‌توانستم یک آدم اسکار گرفته‌را به ایران دعوت کنم که اجرایش کنیم. ترجیح دادم این زحمت را بچه‌ها با حوصله و زمان و زحمت بیشتر انجام بدهند.»

چمران مرد صلح

«چمران خمینی یا چمران بازگان؟». این سوال خیلی‌ها بعد از دیدن فیلم حاتم‌کیا بود، اما خوب است که اظهارات حاتم‌کیا را هم در این باره بشنویم. او درباره انتخاب زاویه دید خودش برای روایت شخصیت چمران گفته است: «همه این وجوه شخصیتی و البته به قدر توان و تجربه‌ام و صدا البته امکان ظهور در ساختار نمایشی که تعیین کرده‌ایم. ما چرا در دو روز بحرانی چند ماه اول انقلاب می‌گذرد. سعی بر آن بود که مقطعی از حیات دکتر چمران را برگزینیم که امکان ظهور این خصوصیات در شکل فشرده فراهم باشد. «چ» را صراحتا فیلم خودم می‌دانم و هرکس دیگری بخواهد درباره این واقعه و شخصیت فیلم بسازد، حتما روایت دیگری خواهد داشت. من کار روی این فیلم را از سال ۸۰ شروع کردم، اما وقتی در سال ۹۰ می‌خواستیم فیلمنامه را بازنویسیم، چمران روزی برای من چمران شد و از لحظه‌ای برای من زنده شد که دیدم چمران مرد صلح است. اما نه به هر قیمت. این تحلیلی است که در وضعیت موجود، آن را با پوست و گوشت‌مان احساس می‌کنیم. چمران آن روزها درست در آن وضعیت روحی و روانی که آن قتل‌های فجیع در بیمارستان رخ داده، مصاحبه کرده... روحیات افکار عمومی به خاطر آن فاجعه بزرگ جریحه‌دار شده بود. چمران در آن فضا نفس می‌کشید و احساس می‌کند باید آن روح را آرام کند و به خاطر همین از آنها حرف می‌زند.»

امثال اصغر وصالی‌ها را زیاد دیدم

بودن اصغر وصالی و بازی جذاب بابک حمیدیان، یکی دیگر از نقاط عطف فیلم «چ» بود، حاتم‌کیا درمورد شخصیت اصغر وصالی گفته است: «من چمران را یک بار هم از نزدیک ندیده‌ام ولی امثال اصغر وصالی‌ها را زیاد دیدم، اصلا یک‌ور ذهن خودم اصغر وصالی است. بالطبع راحت‌تر می‌توانم راجع به آن حرف بزنم. «چ» به نوعی روایتی است از نوع نگاه اصغر وصالی و چمران برای حل این بحران و جنگ داخلی؛ تفکری که نماینده‌اش اصغر وصالی است را من می‌فهمم، با همه وجود آمده که بجنگد و می‌خواهد شهید شود و شهادت برای او مساله است اما برای کهنه‌چریکی مثل چمران که از این مرحله گذشته و مرحله‌ای بالاتر از این است وضعیت، وضعیت متناقضی است. جنگیدن برای صلح احماقانه است، اما در دنیا اتفاق می‌افتد. می‌جنگیم که صلح و نظم برقرار کنیم. من چمران را از این زاویه مردی چندوجهی می‌بینم، فقط باب جهادش باز نیست. باب علمی و عرفانش هم باز است اما درباره باب عرفانش بیش از اندازه حرف زده شده. انگار بقیه باب‌ها را بستند و زیاد نشان ندادند. بیشتر ما چمران را با نیایش‌هایش در ماه رمضان به یسار می‌آوریم. درحالی که این صدای برادر ایشان است که نوشته‌های شهید چمران را می‌خواند. عبور از این معبر بسیار سخت است. اگر قضاوتی هم می‌کنید، بدانید از کدام معبر عبور کرده‌ایم.»

کاملا مدیریتی من بچه‌های دیگر پشت دوربین. وقتی به اینجای می‌رسم، می‌فهمم که با یک نرم‌افزار کاملاً ظریفی طرف هستم که باید به عالم آنها نزدیک شوم. خوب این اتفاق افتاد و خیلی خوشحالم.»

حاشیه‌های بازسازی وژوالی

اوو گروهش از ۱۵ تیرماه ۹۱ راهی منطقه اورامانات کردستان شدند تا نمیی از فیلمبرداری را آنجا انجام بدهند و پس از آن به تهران برگردند و کار را ادامه بدهند. ۲۰ آذر سال ۹۱ فیلمبرداری ۵۲۰ پلان فیلم و ۲۸ اسفند تدوین فیلم تمام شد و از ۶ فروردین ۱۳۹۲ صداگذاری و ساخت موسیقی فیلم کلید خورد. گروه جلوه‌های ویژه هم که از مرحله تولید همراه گروه سازنده بودند، همزمان اجرای جلوه‌های ویژه فیلم را شروع کردند. حاصل کار این گروه جوان، دیدنی از آب درآمد و سطح کیفیت کار بدون شک از نمونه‌های قبلی که در سینمای ایران ساخته شده بود، بالاتر شد. حاتم‌کیا هم از کیفیت نهایی جلوه‌های ویژه رضایت داشت. حاتم‌کیا در مورد جلوه‌های بصری این فیلم گفته است: «با تماشای فیلم «چ» شهر پاره‌ای در ذهن مخاطب شکل می‌گیرد که برای ما که می‌خواستیم آن دوران را بازسازی کنیم، وجود خارجی نداشته و آنچه دیده شده است، با کمک همین روش و صدا البته با هنرمندی طراح صحنه شکل گرفته است. این مایه مباحثات بچه‌های ایرانی است. ما از ابتدا اراده کردیم که توان ایرانی را به کار ببریم. چه در حوزه تصویر و چه در حوزه صدا. با کمال فروتنی و افتخار اعلام می‌کنم که هر آنچه توان ما بوده است، در طول دو سال مداوم که ۵ ماه بی‌وقفه برای فیلمبرداری و ۴ ماه بی‌وقفه برای تدوین و ۶ ماه بی‌وقفه برای صداگذاری و ۱۶ ماه موازی و مداوم، کار وژوالی انجام گرفته است. افتخار فیلم «چ» ایجاد فرصتی برای تجلی توانایی متخصصان هنرمند بومی است. آنچه «چ» باقی می‌گذارد، در حوزه نرم‌افزاری است و نه وارد کردن سخت‌افزارهای این رشته. کیفیت محتوایی و فنی فیلم برایم مهم‌تر از این لفظ‌ها و اسم‌گذاری‌هاست؛ «فیلم «چ» در کارنامه کاری من یک استثناست. برای اولین بار درباره چند شخصیت حقیقی فیلم ساخته‌ام. برای اولین بار در متن یک رخداد تاریخی قصه را بنا کرده‌ام. برای اولین بار در چنین حد گسترده‌ای از امکانات دیجیتال بهره‌برده‌ام. برای اولین بار دو سال اجرای آن طول کشیده است و برای اولین بار داغ و نشان فاخری بر پیشانی فیلم نهشته است. اگر نبود ماجراجویی هنری یا به تعبیری جاه‌طلبی‌های هنری، عاقلانه آن بود که به خاطر سوابقم محافظه‌کار باشم.»

سکانس تاریخی «چ»

برای خیلی‌ها سکانس هلی کوپتر هواپرواز ارتش که برای کمک به مردم پناه می‌آید، نقطه مهمی در این فیلم بوده است، ابراهیم حاتم‌کیا در مورد طراحی این سکانس گفته است: «سکانس سقوط نقطه عطفی در اتفاق پناه است. در نوشته‌های چمران هم این سکانس با جزئیات توضیح داده شده است. روزی که می‌خواستیم کار را شروع کنیم، گفتم همه فیلم یک سمت و درآوردن این سکانس یک سمت. روز اول هم به همه بچه‌ها و گروه‌ها کاغذی دادم که قرار است این سکانس، «سکانس تاریخ سینمای ما باشد و باید تامل و زحمت بکشیم. آن سکانس سقوط انرژی ۲۵ روز ما را برای اجرا و فیلمبرداری گرفت. در جلوه‌های

موقع جنگ‌های نامنظم در گروه شهید چمران بودیم بعد می‌فهمیم اصلا شهید چمران آنجا نبوده است. ما اولین تیرماه ۹۱ برای تولید فیلم به پناه رفتیم. ۷ تیرماه عقیدتی سیاسی ارتش نامه‌ای زدند و مواردی را گفتند که جلساتی گذاشتیم و صحبت کردیم. مثلا می‌گفتند تیمسار فلاحی نمی‌توانسته تنها رفته باشد درحالی که دقیقا به همین شکل بوده است یا فلان فرماندهان هواپرواز بوده‌اند که در تحقیقات‌مان به چنین چیزی نرسیدیم.»

روند انتخاب بازیگر نقش چمران

مطمئنا انتخاب عرب‌نیا برای نقش چمران بهترین انتخاب برای ابراهیم حاتم‌کیا بوده است، البته همه می‌دانند حاشیه‌هایی در پایان فیلم شکل گرفت اما مهدی کریمی درباره روند انتخاب بازیگر نقش شهید چمران گفته است: «اسامی بازیگران مختلفی برای نقش چمران مطرح شد و حتی تست‌هایی هم زدیم. اوایل خردادماه ۹۰ در یکی از جلسات فریبز عرب‌نیا را پیشنهاد دادم و قرار شد ایشان بیایند تا از نظر شباهت چهره تست بگیریم بشوند که خیلی خوب یا محبتی که ایشان داشت قبضه شکل گرفت. تنها بحث سفر از پیش تعیین شده ایشان بود اما چون گزینه دیگری نداشتیم و می‌خواستیم به تایم فیلمبرداری هم لطمه نخورد موافقت کردیم. یکی از گزینه‌های دیگر پرویز پرستویی بود که ۱۵ روز منتظر بودیم تا جواب دهد که در نهایت گفت به دلیل روحی شرایط کار طولانی را ندارم. رضا عطاران هم پیشنهادی بود که حتی بعد از گذشت ۴۰ روز از فیلمبرداری با ایشان صحبت کردند.»

«چ» فقط فیلم چمران نیست

ابراهیم حاتم‌کیا نگاهش در فیلم «چ» فقط این نبوده است که به چمران نگاه کند و حاتم‌کیا در مورد این موضوع گفته است: «از نظر من فیلم «چ» صرفا فیلم چمران نیست. فیلم اصغر وصالی و تیمسار فلاحی و کسانی که برای استقلال ایران بعد از انقلاب دفاع کردند و شهید شدند، هست. اصلا نام «چ» از همین احساس شکل گرفت. شهید چمران گزارش واقعه پناه و کردستان را با جزئیات نوشته و آقای کارگردان «چ» را بر همین پایه بنا کرده؛ «با اینکه از واقعه ۳۲ سال می‌گذرد، ولی خوشبختانه هنوز در حافظه نسل پدران آن روزگار زنده است. طبیعی است که من از تحقیقات میدانی بیشترین استفاده را بردم، ولی ستون فقرات فیلمنامه براساس گزارشی است که چمران بعد از واقعه نوشته یا درباره آن سخنرانی کرده بود.»

نقطه کاملا عاطفی من بازیگران هستند

کسانی که با ابراهیم حاتم‌کیا کار کرده‌اند، می‌دانند که او برای بازیگران چقدر چیزهایی را مدنظر دارد، اینکه همه چیز را با هم چک کنند. برای فیلم «چ» هم همین اتفاق افتاد. به گفته تهیه‌کننده، ابراهیم حاتم‌کیا در دفترش پشت لپ‌تاپش می‌نشست و جزئیات سکانس‌ها را مو به مو با عوامل گروه چک می‌کرد، روزهای زیادی فریبز عرب‌نیا، سعید راد، میرزا زارعی، بابک حمیدیان، مهدی سلطانی، اسماعیل سلطانیان و امیررضا دلآوری و بقیه بازیگرها را دورهم جمع کرد و خطبه‌خط فیلمنامه را دورخوانی کردند؛ حاتم‌کیا در مورد این موضوع گفته است: «نقطه کاملا عاطفی من بازیگران هستند و نقطه

دکور در تهران و فیلمبرداری در پناه

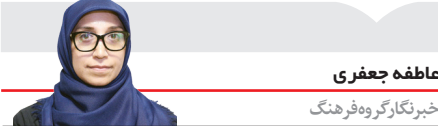
کریمی در مورد حضور خودش در این پروژه و شروع کار فیلم سینمایی «چ» گفته است: «درسال ۸۹ قرار بود کار توسط «حک فیلم» تولید شود. اوایل سال ۹۰ حاتم‌کیا از من خواست فیلمنامه را تولید کنم و حتی گفت کارگردانی نمی‌کنم و شرایط آن روزها برایش مناسب نبود. گفتم روزی که قرار شد فیلمنامه را بنویسم با این علاقه کنار تو بودم که توسط خودت ساخته شود ضمن اینکه تعهدی به جایی برای ساخت نداریم و صبر می‌کنیم زمانی که شرایط خودت مناسب شد، ساخته شود. اوایل پاییز ۹۰ حاتم‌کیا ابراز علاقه کرد کار را بسازد. پیش از این حوزه هنری برای ساخت ابراز تمایل کرده بود که بعد از چند جلسه با سهیل جهان بیگلری چون من تهیه‌کننده بودم صدقانه گفتند نمی‌توانیم باشیم. با جاهای مختلف جلساتی داشتیم و با علاقه‌مندی حسینی وزیر وقت ارشاد قرار شد از سازمان سینمایی پیگیر باشیم. بهمن‌ماه حاتم‌کیا با «استرداد» در روسیه بود و از آنجا اعلام کرد فارابی هم اظهار تمایل کرده است. در دی‌ماه ۹۰ فیلمنامه را برای امام‌جمعه پناه بردم تا بخوانند که خوشبختانه ایشان پیشنهادهایی دادند و در طول کار هم همراهی‌های خوبی با ما داشتند. ۱۰ اسفند ۹۰ پیش تولید را آغاز کردیم. به خاطر فصل فیلم باید تابستان فیلمبرداری کار را شروع می‌کردیم. پناه هم تفاوت زیادی با سال ۵۸ کرده بود بنابراین تصمیم گرفتیم بخش‌هایی را در دکور کار کنیم. آن زمان مشخص بود کار راحت نخواهد بود. به هرحال دکورهای فیلم را با آن حجم، کمتر از دو ماه در شرق تهران ساختیم. نوع کار تجربه جدیدی در سینمای ایران بود و همزمان چند جا کار پیش رفت و تیم‌های مختلفی مشغول کار بودند تا فیلم به جشنواره فجر سال ۹۱ برسد. مساعدت آقای هاشمی استاندار آن زمان کرمانشاه با مشارکت و همراهی مدیران استان و خصوصا شهر پناه کمک قابل توجهی به پیشرفت و تولید فیلم کرد. پس از شروع فیلمبرداری و پایان بخش پناه که ۴۰ روز بود به قشمر رفتیم و صحنه‌های مربوط به لبنان را گرفتیم. بخشی که یکی از دغدغه‌های فکری حاتم‌کیا بود و دوست داشت گرفته شود. آن زمان دکورها درحال ساخت بود و به دلیل کنفرانس غیرمعتهدها هم در تهران نمی‌توانستیم کار کنیم، بنابراین به قشمر رفتیم.»

انتخاب پناه

کریمی تهیه‌کننده اول فیلم «چ» در مورد انتخاب موقعیت پناه برای فیلمبرداری گفته است: «حاتم‌کیا پناه را به لحاظ اینکه تعریف کلی از زندگی چمران در آن دیده می‌شود به‌عنوان یکی از مقاطع زندگی ایشان انتخاب کرد. تحقیقات مفصلی برای این کار شد، سفرهایی هم به لبنان داشتیم. وقتی به سمت شخصیت‌های ملی‌مان می‌رویم می‌بینیم قیام‌های زیادی دارند، به همین علت، کار حساسیت زیادی می‌طلبد و خوشبختانه با حضور حاتم‌کیا مرحله تحقیقات به خوبی انجام شد. به خاطر همین حساسیت‌ها تصمیم به ساخت یک فیلم سینمایی گرفتیم و حاتم‌کیا پناه را به لحاظ اینکه تعریف کلی از زندگی چمران در آن دیده می‌شود به‌عنوان یکی از مقاطع زندگی ایشان انتخاب کرد. سعی کردیم از زوایای مختلف هم اطلاعات اولیه را جمع کنیم از اهالی پناه تا مسئولان و مورخان و با مجموعه این برآیندها قصه شکل گرفته است. اگر ادعایی هم از سوی دیگران مطرح می‌شود با اسناد و مدارک کاملا می‌توان دفاع کرد. بستر فیلم دو روز مرداد ۵۸ و آزادسازی پناه است که تحقیقات کاملی حتی از مردم آن زمان پناه کرده‌ایم. حتی کاست هم به ما دادند که صدای درگیری‌ها را ضبط کرده بودند یا فرمانده پاسگاهی که تا آخرین لحظه آنجا بوده توضیحات کاملی داد. به هر حال وقتی ۳۰ سال می‌گذرد طبیعی است ذهن هم همه چیز را مو به مو یادآوری نکند.»

۲ شرط حاتم‌کیا برای ساخت «چ»

این تهیه‌کننده سینما در مورد دو شرط ابراهیم حاتم‌کیا برای ساخت این فیلم سینمایی گفته است: «اولین شرط حاتم‌کیا این بود که چون از بیت‌المال هزینه می‌کنیم دقت داشته باشیم و دیگر فیلمنامه بدون اعمال نظری ساخته شود و فیلمی که ساخته و اکران شد، هم کاملا مانند فیلمنامه ایشان ساخته شده است. به‌طور مثال الان درباره عملیات بیت‌المقدس بیشترین منابع مکتوب و تصویری وجود دارد اما باز تفسیرهای مختلفی وجود دارد چه برسد به ماجرای پناه که مرداد ۵۸ بود. برادر شهید چمران تعریف می‌کرد خیلی‌ها مراجعه می‌کنند و می‌گویند

عاطفه جعفری

خبرنگار گروه فرهنگ

«چرا زل زدید؟ این سرباز اسلام، کهنه‌چریک محرومان لبنان، افتخار ایران، الهی که فاتح این بحران آقا مصطفی چمران...». اینها دیالوگ‌های ابتدایی نقش اصغر وصالی در فیلم سینمایی «چ» است و این جملات مربوط به سکانس معرفی و ورودی مصطفی چمران به شهر پناه است. جملاتی ماندگار که در ذهن مخاطبان این فیلم سینمایی ماندگار شده است و در زمان اکران فیلم هم در فضای مجازی بازنشر شد. به بهانه سالروز شهادت مصطفی چمران روند ساخت فیلم سینمایی «چ» به کارگردانی ابراهیم حاتم‌کیا را بازخوانی کردیم.

نقطه بازگشت

خیلی‌ها «چ» را برای ابراهیم حاتم‌کیا نقطه بازگشت به سینمای دفاع مقدس می‌دانند و معتقدند او بعد از ساخت «دعوت» و «گزارش یک جشن» با این فیلم، یک بازگشت باشکوه به سینمای دفاع مقدس داشت و همین کارشناسان «چ» را از جمله آثار می‌دانند که به تمام معنا «سینما» است. سینمایی که واجد عوامل ساختارمند است. موضوع و مضمون با فرمی جذاب عجین و محقق شده است. داستان پرمایه و با شاخ و برگ مناسب شخصیت دارد، قهرمان و ضدقهرمان دارد، زمان و مکان قصه‌پردازی قابل شناسایی است، در گونه تثبیت شده دفاع مقدس پرداخت شده و روایتش کاملا ساختار دارد.

آرزویم ساخت فیلم درباره چمران

«بارها گفتم‌ام آرزو می‌کنم آخرین کار من ساختن فیلمی درباره شهید چمران باشد و آن را بزرگ‌ترین انگیزه شخصی خود می‌دانم، ولی روند پیش آمده عملا سکان کشتی را از من ربود و باید در فرصت و مهلتی دیگر و در فضایی کاملا شخصی به این دردانه شهیدان جنگ، مصطفی چمران بپردازم.» حاتم‌کیا آذرماه سال ۸۵ این نامه را نوشت و تا اواخر دهه ۸۰ خبری از فیلم شهید چمران نبود. ۲۰ دی‌ماه ۱۳۸۹ بالاخره پروانه ساخت «چمران» صادر شد اما پیرهادی، اولین تهیه‌کننده فیلم سه‌ماه بعد خبر داد که نمی‌توانند ساخت فیلم را شروع کنند چون اراده قطعی برای ساخت این پروژه شکل نگرفته است، بخش خصوصی نمی‌توانست از پس تولید آن بر بیاید. بالاخره مهدی کریمی، تهیه‌کننده «آژانس شیشه‌ای» و بنیاد فارابی پای کار آمد تا با بنیانی لوکیشن‌ها از تابستان ۹۰ کلید بخورد و فیلمبرداری از تیرماه ۹۱ آغاز شد. ابراهیم حاتم‌کیا درباره انتخاب سبزه این فیلم گفته است: «فارغ از پرداخت شخصیت بزرگ دکتر چمران و میل و تعهد درونی‌ام که با جانشی ماجراجویی هنری همراه بود، مهم‌ترین مساله ایجاد پلی بین زمان حال با دنیای تاریخی فیلم بود. بارها این تردید که سخن گفتن از آن مقطع تاریخی برای این دوران، مساله ماست یا نه، اراده‌ام را سست می‌کرد. رسیدن به قطعیت تا آخرین لحظه ساخت همچنان با من بود. امیدوارم آنچه فیلم منادی آن است، برای مخاطب امروزی معنا داشته باشد.»

چرا حاتم‌کیا سریال چمران را نساخت؟

مهدی کریمی تهیه‌کننده اول فیلم «چ» از آغاز تحقیقات میدانی همراه حاتم‌کیا شد اما از یک جایی به دلیل مسائل شخصی از گروه جدا شد. او در گفت‌وگویی درباره تحقیقات این فیلم سینمایی گفته است: «اوایل دهه ۸۰ تحقیقات آغاز شد و با توجه به علاقه‌مندی آقای حاتم‌کیا ایشان بحثی را مطرح کرده بود که با حضور کاسه‌ساز طرح تحقیقات سریال شهید چمران برای شبکه یک شکل گرفت. چند سالی طول کشید و مراحل تحقیق طی شد. از تولد تا شهادت شهید چمران باید کنکاش می‌شد و در کنار اینها یک بحث مستندسازی هم برای شبکه یک از مراحل تحقیق داشتیم که در نهایت طرح سریال نوشته و تحویل شبکه شد. با توجه به این دوره تحقیقاتی که به بررسی و رسیدن به زندگی کامل شهید چمران منجر شد، سال ۸۷ حاتم‌کیا به من گفت شاید نتوانم یک فیلم سینمایی درباره شهید چمران بسازم و نمی‌توانم این سریال را بسازم. به هر حال صداوسیما ملاحظات زیادی در نهایت باید از مقطعی از زندگی شهید چمران عبور می‌کردیم و کار یک اثر ناقص می‌شد و حق مطلب را درخصوص این قهرمان ملی ادا نمی‌کرد. در نهایت قراردادی بین من و حاتم‌کیا برای نگارش فیلمنامه سینمایی بسته شد.»

